

“זרוע להולכים בה”

יראל אשרת

זר זירא כי סליק לארעא דישוראל יתיב מאה תעניתא
דלישתכח גמרא בכלאה מיניה
גמרא בכלאה – גמרא שלנני (רעיו).
כאלכיים שנה היתה תורת ארץ ישראל רדומה,
ועתה היא עבה לחיים.
מאמר זה עוסק בהבדל המהותי שבין
תורת ארץ-ישראל לתורת חוץ לארץ,
בכנינה של אישיות ארץ-ישראלית, ובמשרים שבדרך...

תורה שמבחוץ לארץ

ההבדל בין תורת חוץ-לארץ לבין תורת ארץ-ישראל נוגע בהרבה מאוד תחומים: יחס הנגלה והנסתר, סמכויות הפסיקה, הנושאים עליהם הן נותנות דעתן (לדוגמא: בארץ-ישראל עוסקים יותר בסדר זרעים, ובהלכות מלכים ומלחמותיהם), פתיחות והסתגרות, נבואה וחכמה ועוד.

נקודת החילוק שבין תורת חוץ-לארץ לתורת הארץ מתבררת כבר בשם בו אנו מכנים את שני גווני התורה הללו: 'תורת הארץ' ו'תורת חוץ-לארץ'. תורת הארץ מדברת על העולם הזה על כל סיבוכיו, ועל כל הארציות שלו. תורת חוץ לארץ, כשמה, היא מחוץ לארציות, מחוץ לבעיות העולם הזה.

אין כוונתי לומר שאין היא מתייחסת לארציות, כי הרי אנו מכירים את הדרכותיה של התורה כלפי כל נושא ונושא שקיים בחיי העולם הזה, אלא שההבדל הוא בנקודת המוצא ביחס לעולם הזה.

תורת חוץ לארץ יוצאת מנקודת הנחה שכוונת החיים הגופניים והכוחות הנפשיים-הטבעיים של האדם הם מסוכנים לו. הם יותר מדיי חזקים ויותר מדיי נוטים לרע מכדי שהוא יוכל להכניס אותם לעולמו ולהשתמש בהם למטרותיו

הוא. אם נניח לכוחות הללו להתבטא, האדם לא יוכל למשול, בהם והם ימשלו בו. הוא ייגרר אחר תאוותיו וייפול לבור ממנו לא יוכל לעלות. לכן יחסה של תורת חו"ל אל הטבע הפשוט, אל הנפש הבהמית, הוא יחס שולל ומבטל. אין מקום בעבודת ה' בחו"ל לרצונות הפשוטים, אין מקום לספונטניות.

לחם מן הארץ

תורת ארץ ישראל מתייחסת אחרת לסוגייה זו.

בארץ ישראל, "ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גויים" – "שבה צביון כל צבאות גויים"², יש מקום לכל כוח מכוחות החיים. בארץ-ישראל אנו לא מבטלים כוחות, אלא מכוונים אותם. בארץ-ישראל אנו נותנים מקום לכל כוח, נותנים ביטוי לכל רצון אמיתי.

אפשרות כזו נובעת מאמונה גדולה בטהרתה של הנפש הישראלית, "אשר עשה הא-להים את האדם ישר"³, אמונה שגם הכוחות הארציים ביותר יש בהם טוב מיסודם וכל הרע שבהם נובע מחוסר ביטוי בצורה נכונה "והמה בקשו חשבונות רבים".

האדם הישר צריך להאמין בחייו, כלומר שיאמין בחיי עצמו והרגשותיו ההולכות בדרך ישרה מיסוד נפשו, שהם טובים וישרים ושהם מוליכים בדרך ישרה. התורה צריכה שתהיה נר לרגלו, שעל ידה יראה את המקום ששם הטעות עלולה, שלפעמים תתע הנפש בתהו לא דרך. אבל המעמד התמידי צריך להיות הבטחון הנפשי. וקל-יחומר העם צריך בכללו להאמין באמונה בהירה ונלהבת מאד בחייו, בנשיותיו, וללכת בהם בכטחה, אז ידע איך משתמשים לאורה של תורת חיים.

אורות התורה יא ב

לכן, המהלך הנפשי הוא הפוך. במקום ביטול הרצון של חו"ל, בארץ-ישראל ההדרכה תהיה חיזוק והגברת הרצון. במקום הליכה נגד הטבע הנפשי הפשוט בחו"ל, בארץ-ישראל ההדרכה היא ללכת עם הטבע (וכמובן לשמור שלא יזיק לעצמו, שהרי הוא מסוגל לכך, מעצם היותו ספונטני). אנו אף נעדיף את הזרימה הטבעית של החיים למרות החשש לחטא לעומת הבלתי-חוטא החונק את יצריו.

2. ירמיה ג יט ורש"י שם

3. קהלת ז כט

התשובה קדמה לעולם ולפיכך היא יסוד העולם. שלמותם של החיים היא דוקא עם המשך התגלותם על פי טבעם העצמי. וכיון שהטבע מצד עצמו אינו בעל הסתכלות והבחנה, הרי החטא מוכרח הוא מצד זה. ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. וביטול עצם טבעיותם של החיים, כדי שיהיה האדם בלתי-חוטא, זהו עצמו החטא היותר גדול, "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש". על-כן התשובה מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים למקורו דוקא בגלוי יסוד עצמיותם העליון, עולם החרות, ועל שם כך מכנים שם ה' א-להים חיים. אורות התשובה הו

אמונה בבריאה

בארץ-ישראל המגמה היא לחשוף ולתת ביטוי למה שכבר יש במעמקי הנפש. אין אנו מסתכלים על אידיאלים עליונים ומחדירים אותם בנו. ההתבוננות איננה במה שעוד אין כדי לשנות את עצמי למה שאין בי, כי אם להתבונן איך אותו אידיאל כבר קיים בי, איך אני בפנימיותי כבר עכשיו רוצה וכוסף אליו, ועלי רק לתת מקום בעולמי החיצוני לרצוני הפנימי. ההתבוננות היא על היש כפי שהוא. לא התבוננות של חו"ל המיואשת כבר מהאדם, כאומרת "נעשה אדם" חדש, כי האדם שיש לפנינו "לא ידענו מה היה לו". רצונותיו לא תואמים את דרישותינו, ועל-כן, בעזרת שכלנו, נמשוך את רצונו אל מחזות עליונים בהם מעולם לא ביקר, נתבונן בעולמות עליונים שלמים יותר, ועל כרחו ימשך האדם מעלה.

בארץ-ישראל אין כפייה דתית. כאן עובדים השכל והרצון הטבעי בעזרה הדדית. אין פה יאוש כלל. יש אמונה עמוקה שאם יתבונן האדם בעצמו כפי שהוא, ימצא שמה שמניע אותו הוא הטוב, ובאמת בטבעו ימצא האדם יושר, צדק ומוסר.

תפקיד השכל הוא הכרה עצמית עמוקה יותר, ברור 'מה אני רוצה' באמת, לתת מקום וביסוס רעיוני לרצונות ולעזור להגשמתם.

עקירת הטבע של קדושת היהדות היא הגורמת לכל בלבולי הדעות. באים להתחכם ולמצוא בסברות והגיונות דבר שצריך למצא בעצם ההויה הנפשית ובטבע הרוחני וגם הגופני, של הכלל כולו ושל כל אחד ואחד מישראל בפרט. הפרת ברית היא זו, הזנחת הטבע היהודי במעשה, ברעיון, ברגש ובמחשבה, ברצון ובמציאות. אין תרופה למפר ברית כי אם התשובה אל הברית, האחווה בתכונת הקדש של ישראל בחזקה, "שובו אלי ואשובה אליכם". אורות התשובה יז

נקודת המפנה

לעניות דעתי, המהפך מתורת-חו"ל לתורת ארץ-ישראל בנפש האדם, נעשה במקום הכי בסיסי בנפש, והוא הרצון להנות, הרצון לקבל, להיות נאהב – האגואיזם.

כל עוד לא ניתן מקום לרצונות הבסיסיים ביותר, כל עוד עבודת ה' לא תתחיל מהמקום הנמוך ביותר, היא תהיה בנויה על יסודות רעועים, על חוסר אמיתיות. רק כאשר נתחיל לעבוד מהמקום בנפש שהוא הכי 'לגרמי' (בשביל עצמי), אז תתחיל ההזדהות השלמה שלנו עם עבודתנו.

וכלשון רמח"ל:

יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. והנה, מה שהורונו החכמים זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא. מסילת ישרים פרק א

רמח"ל משתמש בכוונה בלשון תענוג ולא מדבר על אידיאלים, וזהו לדבריו יסוד החסידות, ובלי זה אין עבודה תמימה⁴.

מין הרב זצ"ל נדרש להסביר לנו איך אפשר לדבר על מטרת החיים של האדם בלשון כזו אנגואיסטית, לגרמי. והוא מסביר שהטיפוס למדרגות עליונות מתחיל מלמטה, מהיסוד. והרצון התחתי הזה, שיש בו הנאה ותענוג, יתברר מאוחר יותר כ"תוכן הטהור שבאידיאליות היותר טהורה שאי אפשר לבטאה בשום הגה אנושי"⁵.

כי עניינה של תורת הארץ הוא לחבר את כל המדרגות העליונות אל הארץ, אל השאיפות הארציות ביותר. ובארץ-ישראל מתברר שהשאיפות הארציות ביותר הן הטהורות ביסודן.

והנקודה דרכה אנו מהפכים הכל היא אהבת עצמו שנראית לכאורה כאגואיזם אבל מתבררת כיסוד מרכזי בעבודה.

אם יאמר האדם להכניע את טבעו להגיע למדה יתירה עד שלא יהיה בנפשו שום מחשבה ושאיפה להיטיב לעצמו, וכל שאיפותיו יהיו רק להיטיב לאחרים, ובאופן כזה תהיה שאיפתו להגיע לקדושת הבורא ית', שרצונו ית' בכל הבריאה והנהגת העולם רק להיטיב לאחרים ולא לעצמו כלל וכלל, שבהשקפה ראשונה היה אפשר לומר שאם יגיע אדם למדרגה זו יגיע לתכלית השלימות, ולכן הורו לנו חז"ל במדרש זה שלא כן הוא, שאין לנו להשתדל להדמות לקדושת הבורא ית' בצד זה, שקדושת הבורא

4. יודוע שכתב את ספרו גם לפשוטים ולא רק ליודעי ח"ן

5. אורות הקודש ג עמ' קסז, ע"ש

למעלה מקדושתנו, שקדושתו ית' היא רק לנבראים ולא לעצמו ית' אבל מה שרוצה מאתנו אינו באופן זה, שהרי הורה לנו רבי עקיבא חיין קודמים, וגם רמזו לנו לפרש המקרא, "ואהבת לרעך כמוך" בדרך שלילי מאי דעלך סני, לחברך לא תעביד, אבל בדרך חיובי ראוי לאדם להקדים את טובת עצמו... מזה מובן שמדת אהבת עצמו היא רצויה בעיני הקב"ה, רק צדיקים ילכו בה ופושעים יכשלו בה.

ר' שמעון שקאפ, הקדמה לשערי יושר, ע"ש

רק אחרי שאדם אוהב את עצמו הוא מסוגל לאהוב באמת את זולתו. אדם שלא אוהב את עצמו לא יכול לאהוב באמת את ה' ית'.

והנה אם בהשקפה ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו הם כצרות זו לזו, אבל עלינו להשתדל להעמיק בזה למצוא הסגולה המאחדת אותם אחרי כי שניהם דורש ה' מאתנו, וסגולה זו היא שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה'אני' שלו, כי בזה יומדד מעלת כל האדם לפי מדרגתו, האיש הגס והשפל כל 'אני' שלו מצומצם רק בחמרו וגופו, למעלה ממנו מי שמרגיש שה'אני' שלו הוא מורכב מגוף ונפש, ולמעלה מזה מי שמכניס לה'אני' שלו בני ביתו ומשפחתו, והאיש ההולך על-פי דרכי התורה, ה'אני' שלו כולל את כל עם ישראל, שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית.

ועוד יש בזה מעלות של איש השלם, ראוי הוא להשריש בנפשו להרגיש שכל העולמות כולם ה'אני' שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה, ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל, ואת כל הבריאה כולה.

ולדעתי, מרומז עניין זה במאמרו של הלל ע"ה שהיה אומר: אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, היינו שראוי לכל אדם להתאמץ לדאוג תמיד בעד עצמו, אבל עם זה יתאמץ להבין שאני לעצמי מה אני, שאם יצמצם את ה"אני" שלו בחוג צר כפי מראית עין, אז "אני" זה מה הוא, הכל הוא וכאין נחשב.

בנין מהתחית

מי שכבר בנה את עולמו הרוחני, ולא כלל בבניין את הצדדים התחתיים שבנפש, עתה, לכשיבוא להוסיף את הקומה הבסיסית הזו, הוא יעבור משבר קשה. שהרי היה בטוח שכבר אין לו יצרים אגואיסטיים כאלה, שהוא לא עובד כלל בשביל עצמו, והנה מתברר לו שבסך-הכל הוא הדחיק את היצר והתעלם ממנו.

ומעשה ברבי לוי יצחק מברדיטשב שניגש לפני התיבה ופתאום ראוהו זורק את הטלית הצידה ואומר "אם כך, אז תתפלל אתה". שאלו אותו לפשר הדבר. והשיב, כשנגשתי להתפלל פתאום שמתי לב שעומד לצדי היצר הרע בדמות הגאון. התפלאתי מאד. "אתה? מה אתה עושה כאן? הרי מזמן הרגתי אותך, עוד בתקופת לימודי ב'חדר' אצל ה'מלמד'". ענה היצר: "ב'חדר' גם אני למדתי".

– "אבל אחר-כך למדתי בישיבה שנים ושם לא ראיתי אותך", אמרתי.

– אני למדתי בישיבה יחד אתך.

– אבל אני שימשתי את ה'רבי' במשך שנים!

– גם אני שימשתי אותו במשך שנים.

– ואחר-כך כשעליתי לרבנות?

– גם שם הייתי

– אם כך, אז תתפלל אתה!

השבר הוא גדול כיוון שנדמה שכל הבניין הרוחני נופל, שאין מספיק כוח להתמודד מול הרצונות הבסיסיים האלה, נדמה שכל העולם הרוחני שנבנה – אין לו ערך, כי הוא בנוי באויר, כי הוא מנותק מהמציאות.

באמת אדם כזה לא הזדהה עם רצון ה', אלא ביטל את רצונו בפני רצון ה'. כלומר, מעולם הוא לא עמד במצב בו רצון שלו סתר את רצון ה' והוא עמד על שלו ולא ויתר על עמדתו העצמית, אלא תמיד הוא העדיף לעשות את רצון ה' ולא את רצונו⁶. מעולם הוא לא הלך עד הסוף עם האמת שלו, כי ויתר עליה מפני אמת חיצונית, ומי שלא הולך עם האמת שלו, לא יוכל להגיע בסופו של דבר למדרגה של הזדהות עם רצון ה'⁷.

התשובה היא מחוברת עם הגבורה האישית, "אשרי איש ירא ה'" – "אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש", והדבר למד מעניינו: אשרי מי שהוא איש כשהוא עושה תשובה.

אורות התשובה טו ד; עין-איה שבת פרק ב קעב

לפני שאנו שבים אל ה' אנו שבים קודם כל אל עצמנו כדי שיהיה מי שישב אל ה'.

6. בגלל כל מיני סיבות: חינוך להתבטלות, כי הוא "דתי", כי הוא נסחף לתוך עולמות פנימיים נפלאים וכו'.

7. "האמונה בטהרתה על ידי אפשרות של כפירה" מידות ראי"ה, אמונה טו. וזהו תורף עניין האחדות הכוללת, שכוללת חיבור של שניים שמתברר שהם אחד, להבדיל מאחדות פשוטה, שבה מעולם לא היו שני צדדים. ועיין גם אורות הקודש ב עמ' שצט"א, ועמ' שצה"שצו, וכן בקובץ א פסקה שי, שמסביר את סדר הדברים.

באים מחנכים מלומדים ומסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן האני, ומוסיפים תבן על המדורה, משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות ואת הלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם, והאני הולך ומשתח, וכיון שאין אני, אין הו א, וקל וחומר שאין אתה. אורות הקודש ג עמ' קמ, "בקשת האני העצמי"

להיות בן אדם ישר עם עצמו זה דבר שקודם ליראת שמים, ולא צריך ציווי של אף אחד לזה, זה דבר פשוט וברור, אנו מוסריים לא בגלל שה' ציוה, ולא בגלל שזו עבודת ה', זהו ערך עצמי.

"דרך ארץ קדמה לתורה". הקדמה זמנית מוכרחת לדורות, המוסר בטבעיותו, בכל עומק הודו וכוחו האיתן, מוכרח להקבע בנפש ויהיה מצע לאותן ההשפעות הגדולות הבאות מכוחה של תורה. וכשם שהיראה היא בחינת השרש הקודמת אל החכמה, כן המוסר הטבעי הוא בחינת השרש הקודמת אל היראה וכל ענפיה.

אורות התורה יב ב'

וכמו שאם אין יראה אין חכמה, כך גם אם אין מוסר טבעי אין יראה. אם אין דרך ארץ אין תורה. כי כל יראת ה' היא העמקה של המוסר הטבעי לרובדים פנימיים יותר שגם הם יתבררו כטבעיים. אבל אם חסר היסוד, אז כל היראה תישאר חיצונית, נטולת כל השפעה ממשית על האישיות של האדם. כל התורה תישאר תמיד 'מצווה', כל מעשה ייעשה תמיד כיוון שה' ציווה, ולא בגלל שאני רוצה לעשותו⁹. תמיד נעשה לשמו, בעוד הוא ית' רוצה שנעשה לשמה. "עניין תורה לשמה – לשם התורה"¹⁰.

בתוך דרכך דעהו

הקב"ה רוצה שנחיה את כל חיינו מתוך ריכוז מלא בדבר בו אנו עסוקים, תוך הזדהות מלאה (כמה שיותר) עם העשייה. על-ידי זה נדע אותו, כיוון שהוא נמצא פה בעולם, וככל שנהיה מחוברים יותר לעולם נהיה מחוברים יותר אליו.

בכל דרכך דעהו, צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם. כשהוא עוסק בתפלה אז יבקש את הקב"ה בהבנת עניני תפלתו וכונה רצויה באמונת הלב באותם הענינים של תפלתו, ולא יבקש את הידיעה בשעה ההיא בעניינים אחרים, כי כיון שהוא עוסק בעבודה זו

8. ועיין גם שם ג ואורות התשובה יג ב

9. ואולי לימוד במצב של ניתוק שכזה יגרום לחוסר אמיתיות נוסף, כיוון שהאדם עצמו הולך נגד המוסר הטבעי שלו, שעוד לא הזדהה עם האידיאלים שהוא מנסה לכפות על עצמו, ובלימודו הוא לא מעלה את המוסר שלו, לא נותן מקום ליושר הטבעי שבו.

10. אורות התורה ב א

הקב"ה כביכול שורה מצידו בזו העבודה דוקא ובה ימצאנה ולא במקום אחר. וכשהוא עוסק בתורה ידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעייין להבין דבר על בוריו ולזכור ולשנן היטב, ובזה הוא יודע אותו ית' בתורתו ולא באופן אחר, כי בשעה זו הוא מתגלה בעבודה זו. וכן בהיותו עסוק בגמילות חסדים להיטיב לחברו, אז יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקיימת. וכן בכל הדברים שעושה הרי באמת אין דבר בעולם שאינו לכבודו ית', על כן כל מה שעושה יהיה הכל דברי מצותו ורצונו, ויבקש בהם את שמו ית', כשישתדל בכל שכלו וכוחותיו לעשות את מה שהוא עושה בתכלית השלמות בכל צדדי השלמות, ונמצא שהוא יודע את השי"ת בכל הדרכים. והב' הוא ב' ה"בתוך", שבצמותם של הדברים הוא יודע את הקב"ה. על כן הוא פרשה קטנה, שאין הצווי בה גדלות והרחבה של חכמות ומחשבות, אדרבה צמצום בדבר זה שהוא עסוק לבדו, ומכל מקום כל גופי תורה תלויים בה, כי בזה יעשה הכל כשורה ומוזה ימצא כבודו של הקב"ה בתכלית, ורמזו חז"ל בדבריהם: זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד, והבן. [כשאדם פועל איזה דבר של שלמות, בין במחשבה בין במעשה, צריך לשמוח אז בחלקו ולא ירדוף אז אחר דבר אחר, כי כל העולם כולו מתקפל לפניו אז דוקא בפרט זה]. מוסר אביך ב, ב, "בכל דרכיך דעהו"

ולכן "התשובה הראשית, שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו", ואכן "ומיד ישוב אל האלהים, אל נשמת כל הנשמות, וילך ויצעד הלאה מעלה מעלה בקדושה ובטהרה"¹¹.

מחוץ לארץ ישראל, אני יכול לדעת שיש אל אחד במישור של אמת. הגילוי של ה' בארץ הקודש היא אמת שונה לחלוטין, זה במישור של אמונה.

בהר סיני אני ממש ראיתי שה' אחד. ה' יתברך גילה עצמו אלי. ראיתי ברוקים ורעמים, שמעתי את קול ה'. היה ברור לי כאור היום. בארץ ישראל, בירושלים, אתה לא רואה כלום. אתה רואה קיר קטן. געוואלד, זה כל-כך עמוק, זה פשוט משהו אחר.

ר' שלמה קרליבך

11. אורות התשובה טו י. לתוספת עיון בנושא: אורות התחיה כח-לד, ס; זרעונים – צמאון לאל חי; מידות ראי"ה רצון א; אורות התשובה פרק א; יד כז, ל; יז ג, ד; מוסר אביך א ח; ב א ד"ה והנה כח הרצון.